

KUR'ÂN'A GÖRE ÜSTÜNLÜK VE ORTAK YÖNLER BAĞLAMINDA ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBERLER

Yavuz KOLDAŞ¹

ÖZET

Yüce Allah insana yaratılış gayesini hatırlatmak için peygamberler göndermiştir. Hz. Peygamber'in dünyaya gelip yaşadığı toplumda peygamber oluncaya kadar ahlâk ve erdemiyle; emaneti, adaleti, doğruluğu ve dürüstlüğü ile tanınıyor olduğu tarihi bir gerçektir. Bu sebeple inkarcılar, elçilerin hayatlarına yönelik içtimaî, ahlaki veya amelî bir itirazda bulunamamışlardır. Topluma rol model olan bu peygamberlerin ortak yönleri olduğu kadar farklı nebevi tecrübeleri ve yaşadıkları çeşitli zorlukları Kur'ân kıssalarında sıkça geçmektedir. Bu çerçevedeki âyetlerin tefsirlerinde, peygamberlerin ortak tarafları anlatıldığı gibi farklılıkları da üstünlük meselesi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu çalışmamızda konumuzun alanına giren kelimelerin kavramsal çerçevesini Arapça sözlüklerden belirlemeye çalıştık. Daha sonra ülü'l-azm peygamberlerin kimler olduğu hakkında müfessirlerin yaklaşımlarını aktarmaya gayret gösterdik. Nihâyetinde ana konumuzu oluşturan ve ulemaca ülü'l-azm peygamberleri olarak kabul görmüş Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'in Kur'ân âyetleri bağlamında ortak yönleri ve fazilet dereceleri meselesine çeşitli tefsirlerden bir inceleme yapmayı hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Ülü'l-azm, Nebî, Nübüvvet, Resûl, Risâlet

ULU'L-AZM PROPHETS WITH REGARD TO SUPERIORITY AND COMMON ASPECTS ACCORDING TO QUR'AN

ABSTRACT

Almighty Allah sent prophets to remind people of recalling their purposes. For divinity, almighty Allah prepared the chosen prophets for prophethood mission since their births. This divine discipline kept them in the line of Tawhid during their prophethood and became the guarantee of a secure area, protecting them against polytheism. Therefore, the unbelievers could not raise any social, moral or practical objections to the lives of the messengers. These role model prophets have common aspects as well as different prophetic experiences and various difficulties they experienced, frequently mentioned in Qur'anic stories. In the interpretations, both common aspects of the prophets are explained and their differences are evaluated through their superiority. In this study, we determine the conceptual framework of the words of study within the scope from Arabic dictionaries. Then, we tried to convey the approaches of the commentators about ulu'l-azm prophets. Finally, we aimed to conduct an examination of the common aspects and virtue degrees of ulu'l-azm Prophets, Noah, Abraham, Moses, Jesus and Muhammad in the context of Qur'anic verses, and from various interpretations.

Keywords: Ulu'l-azm, Nabi, Prophethood, Messenger, Risalah

¹ Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tefsir Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi,
ORCID ID: 0009-0003-0139-8540, yavuzkoldas788@gmail.com

GİRİŞ

Allah Teâla, dünyayı var ettiğinden ve ilk insanı yarattığından beri doğru ile yanlış, hak ile batılı ayırt etmek ve hidâyet yolunu göstermek için akıl ve irade yetilerini vermekle kalmamış, insanlara tarih boyunca ilâhi vahiyle desteklediği birçok peygamber de göndermiştir. Gönderilen bu peygamberlerin bazılarının Kur'ân-ı Kerim'de kıssaları uzunca zikredilerek peygamberlik serüvenleri anlatılmıştır.

Kur'an kıssalar bağlamında; beşerî hayatı tanzim edecek ilâhi vahyi insanlığa tebliğ etmek üzere görevlendirilmiş peygamberler, en geniş anlamda kavimleriyle akrabalık ilişkileri de dahil olmak üzere birçok insanî münasebetler kurdukları için nübüvvet öncesi ve sonrasıyla yaşadıkları topluma yabancı kimseler değillerdi. Bu nedenle toplum, onların nübüvvet sonrası ahlâkî kimliğe önceden de sahip olduklarına tanık etmişlerdi. Toplumun gayri İslâmî yaşam tarzına hayatları boyunca yanaşmadıklarının en büyük şahitleri yine toplumun kendisi olmuştur. Hatta ilâhi vahyin reddi üzerine bir hayatı tercih etmelerinden dolayı Hz. İbrahim (a.s.) kendi öz babasına, Hz. Nuh (a.s.) eşi ve evladına ya da Hz. Muhammed (s.a.v.) amcasına karşı durmuşlardır. Bunun yerine peygamberler, tüm aşamalarıyla dünya hayatını Allah'ın razı olacağı çerçevede yaşamaya gayret gösteren bir toplumu inşa etmeye yönelik bir çaba içerisine girmişlerdir.

Bu çalışmamızda konumuzla ilgili olan nebî, resûl, ülü'l-azm, nübüvvet ve risâlet kelimelerinin anlamları özellikle ilk dönem Arapça sözlüklerinden hareketle ortaya koymak suretiyle konumuzun kavramsal çerçevesini çizmeye çalıştık. Ülü'l-azm peygamberlerin kimler olduğu meselesi için açtığımız başlıkta, müfessirlerin yorumları nakledilerek mevzu ile ilgili görüşleri mukayese imkanına kavuştuk. Tefsir kaynaklarında müfessirlerin ekseriyetinin Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'i ülü'l-azm peygamberlerin kategorisinde değerlendirdiklerini tespit ettik.

Kur'an âyetleri bağlamında incelediğimiz ülü'l-azm peygamberlerinin de yukarıda bahsedilen peygamber-toplum ilişkisi çerçevesinde bir nübüvvet sürdürdükleri kıssalarından anlaşılmaktadır. Bu çerçevede insanları dalâletten kurtarmaya ve hidâyete davet etmeye memur peygamberlerin merhamet, adalet, tebliğ, dürüstlük, zulme/şirke/küfre karşı gelmeleri gibi taşıdıkları ortak vasıfları onların kıssalarında bulmaktayız. Elbette peygamberlerin ortak yönleri, çalışmamızda saydığımız kadarı ile sınırlı değildir. Ancak maksat hasıl olacak derece genel bir çerçeve çizilmesine yetecek kadar ortak yönlerine değinmeyi yeterli gördük. Bununla beraber şeriatları, kavimleri, coğrafyaları, mucizeleri veya tevhid mücadelelerinde yaşadıkları zorlukların farklı olduklarını da yine bu kıssalardan okuyabilmekteyiz.

Nebîlerin ortak yönleri hakkında ciddi bir ihtilaf söz konusu olmazken bu farklılıkları bildiren bir kısım âyetler özelinde müfessirlerin yaklaşımları değişmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en büyük pay zahiren ele alınan âyetlerin farklı yorumlara müsait olmalarındandır. Özellikle içerdiği mâna olarak peygamberlerin bir kısmının diğer kısmından üstün olduklarını ifade eden “تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ” türündeki âyetler² peygamberler arasında fazilet derecesinin varlığını kabul etmeye götürmüştür.

² el-Bakara 2/253.

Ancak tartışmaların ortaya çıkmasının asıl sebebi ise bu âyetlerin aksine “لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ”³ meâlindeki peygamber arasında ayırımın varlığını kabul etmeyen âyetlerdir. Bu açıdan günümüze kadar tartışılabilmiş bir konu olarak, peygamberlerin fazilet/üstünlük derecelerine göre sınıflandırılmalarının imkânına yönelik müfessirlerin ilgili âyetlerden hareketle getirdikleri yorumları mukayese etmek suretiyle üstünlüğü kabul edenler ve reddedenler şeklinde bir alt başlıklandırmaya gittik. Bunun sonucunda bir kısım müfessirlerin, peygamberler arası üstünlüğün varlığıyla ilgili âyetleri tefsir ederken iki görüşün bir tarafı olmaktan ziyade tarafsız kaldıkları ve ayrıma dair yorum yapmaktan uzak bir tutum sergiledikleri ortaya çıktı. Akabinde ülü'l-azm peygamberlerin benzer yönlerini de değerlendirmek için açtığımız başlıkta, ülü'l-azm'ın kendi aralarında taşıdıkları ortak yönlerini de izah etmeye çabaladık.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBERLERE GENEL BİR BAKIŞ

Peygamberlerin nübüvvet süreçlerini okurken, onların gösterdiği azim, kararlılık, sabır ve duruşlarına âyetlerden şahit oluyoruz. Kur'an-ı Kerim'in ülü'l-azm diye vurguladığı peygamberlerinin ortak vasıfları ve fazilet dereceleri ekseninde hazırladığımız bu çalışmanın daha iyi anlaşılması için birkaç noktaya temas etmek yerinde olacaktır. Öncelikle ülü'l-azm ve çalışmamızın alanına girebilecek kavramların hem Kur'an'daki kullanımları hem de ilk dönem sözlüklerdeki anlamlarını ortaya çıkarmak amacıyla kavramsal çerçeve başlığı altında ilgili kavramların anlamları inceleyeceğiz.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çerçevede özellikle nebî ve nübüvvet ile resul ve risâlet kavramlarına, ilk dönem sözcüklerinde hangi anlamların yüklendiğine bakıldıktan sonra ülü'l-azm incelenecektir. Böylece konuyla ilgili kavramsal çerçevenin sınırlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Aşağıda da görüleceği üzere bu kavramların birbirine çok uzak anlamları taşımadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca kavramsal çerçeveyi olabildiğince geniş tutmamızın ana sebebi konumuzun tüm boyutlarıyla anlaşılması ve bu bölümün bir sözlük araştırmasının ötesinde tüm meselelerin anlaşılmasıyla bağlantılı olmasından dolayıdır.

1.1. Nebî ve Nübüvvet

İnceleyebildiğimiz kadarıyla dilciler, türetildiği kök bakımından nebî kelimesi hakkında iki görüşte toplanmışlardır. Birinci görüştekiler, bu kelimenin kökünü “النَّبِيُّ” şeklinde sonunda hemze bulunmayan ve sonu şeddeli olarak okumuşlardır. İkinci görüştekiler ise kelimenin kökünü sonu hemzeli olarak “النَّبِيُّ” şeklinde kabul etmişlerdir. Bu yüzden nebî kavramı lügatte türediği bu iki kök çerçevesinde aşağıda zikrettiğimiz bazı anlamları kazanmıştır.

³ el-Bakara 2/285.

Nebî kavramı hakkında çoğunluğun üzerinde hemfikir olduğu temel mânâlarının başında “haber ve yol” anlamları gelmektedir.⁴ Nebî kelimesinin, hemzeli kökünden mastarı olan “النَّبَاةُ” ifadesinden türediğini kabul edenler bu kelimeye sözlükte “kısık ses” anlamını vermişlerdir. Veya haber anlamına gelen “نَبَأٌ” kelimelerinden türemiş olabileceğine yönelik farklı görüşlerde mevcuttur.⁵ Ayrıca Araplar bir adamın bir kavme veya bölgeye geldiğini ifade etmek için “نَبَأٌ” fiilini de kullandıkları için bu kelimenin “gelmek” mânâsını da taşıdığı söylenmiştir.⁶ Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye geldiğini anlatmak için bir bedevinin O’na (s.a.v) ‘ya nebî Allah’ demesini bu anlamın delaleti sayılmıştır. Bütün bunlar da “nebî” kelimesinin temel anlamı olan “haber” mânâsını pekiştiren yan anlamlarıdır. Çünkü nebî Allah’tan haber getirme vazifesine sahiptir.⁷ Nübüvvet ise Allah ile akıl sahipleri arasında bir yolculuktur ki bu yolculukta bir şeyi muhataba vaktinden önce dikkatlice haber vermektir. Yani insanların ahirette karşılaşacak şeyleri dünyadayken haberdar etmek olarak anlaşılmıştır.⁸

Râgıb el-İsfahânî ise, “نَبَأٌ” fiilini; bünyesinde üç önemli özelliği barındıran ‘haberler’ olarak tarif etmiştir. Ona göre, bu özelliklerden birincisi çok büyük faydalar barındıran haberler, ikincisi elde ettiğimiz zaman ilim kazandığımız haberler ve son olarak üçüncüsü ise bize ulaştığında zannı galip olan haberlerdir. Kelimenin “haber” anlamına dair örnekler vererek bu kavramı açıklayan İsfehani, “قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ” şeklindeki Sâd Sûresi 67. âyetini ve “عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ” ifadesiyle gelen Nebe Sûresi 2. âyetinde geçen “n-b-e” kelimelerinin yukarıda izah ettiği anlama delalet ettiğini vurgular. O, nübüvvet kavramını dinin muhatabı olan akıl sahipleri ile Allah arasında bir elçilik vazifesi olarak tarif eder.⁹ Zebîdî’ye göre ise, *nebî* kelimesi, tevhid ve gayb gibi başlıca meselelerde Allah’tan haber getiren peygamberdir. O, Resûlün nebiye göre daha özel olduğunu, her resûlün nebî ancak her nebînin resûl olmadığını anlatır.¹⁰

Bu tanımlara yakın bir yorum olarak *nebî* kelimesi, bir melek tarafından kendisine vahiy getirilen, kalbine ilham indirilen ya da salih bir rüya ile haber alan kişidir. Resûl ise daha özel bir vahiy ile fazilet elde eden, bu özel vahiy ile nübüvvetin üstünde bir konumda yer bulan kişilerdir. Çünkü resûl Cebrail’den özel olarak bir kitabın Allah tarafından indirilmesi üzerinden vahiy alır.¹¹

⁴ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hindavi (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), c.8, s.832.

⁵ Muhammed A’lâ b. Alî b. Muhammed Hâmîd el-Fârûkî et-Tehânevî, *Keşşâfü Istilâhâti’l-Fünûn ve’l-Ulûm* (Beyrut: Mektebetü Lübnân Naşîrûn, 1996), s.1681.

⁶ İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Luga* (Lübnan: Dârü’l-Fikr, 1979), c.5, s.385.

⁷ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar (Beyrut: Darü’l-İlm li’l-Melayin, 1990), c.5, s.574.

⁸ : İbrahim Mustafa vd. (ed.), *el-Mu’cemü’l-vasîf* (Beyrut: Mektebetü’l Şurûku-d Devliyye, ts.), s.896.

⁹ “n-b-e” kelimesinin bu anlamıyla geçtiği diğer âyetler için ayrıca bkz: Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi’l-Kur’an*, thk. Muhammed Halil Aytani (Beyrut: Dârü’l-Marife, 2010), s.481-482; Râgıb el-İsfahânî vd., *Müfredât / Kur’an Kavramları Sözlüğü* (İstanbul: Çıra yayımları, 2010), s.1032.

¹⁰ Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtaza b. Muhammed b. Abdîrrezâk el-Bilgrâmî ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmus* (Kuveyt: Mektebetü Hükümeti’l-Kuveyt, 2000), s.443.

¹¹ Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât* (Kâhire: Dârul-Beyân lit-Türâs, 816), s.307.

Arapçada yine “n-b-e” filinden türeyen bir kelime olarak “تَنْبَأُ” lafzı; Müseylimetülkezzâb gibi peygamber olduğunu iddia eden yalancılar için de kullanılan bir ifade olmuştur. Baktığımız tüm sözlüklerde dil bilgileri neredeyse bu örnek üzerinde durmuşlardır.¹²

1.2. Resul ve Risâlet

Resul ile risâlet kelimesinin aynı kökten geldiğini düşünenler bu iki kelimenin “göndermek, mektuplaşmak”¹³ mânasında birleştiğini savunmuşlardır. Arapçada rüzgârın veya meleklerin gönderilmesi için bu kelimenin kullanılması da bu açıdan değerlendirilmiştir.¹⁴ Resul kelimesini oluşturan “r-s-l” harflerinin süreklilik, uzatmak ve göndermek anlamlarını bildirdiği de söylenmiştir.¹⁵ Risâlet ile yakın bir manaya tekabül eden Nübüvvet literatürde genelde daha fazla tercih edilir. Buna rağmen her iki kavramda da vahyin insana ulaştırılması görevi yatar.¹⁶

Allah tarafından onun şeriatını uygulamak ve tebliğ etmekle görevli kişiye resûl, göreve ise risâlet denilmiştir.¹⁷ Cürcânî risâlet görevini teslimiyetle ve eksiksiz yerine getirmesi için görevli makam olarak açıklar. Cürcânî, her resûl bir nebidir görüşünü rivâyet ettikten sonra Mu'tezile'nin resûl ile nebî arasında bir farkın gözetmediği fikrini de aktarır.¹⁸ Bu tanımların yanında nebî kelimesi mertebeye yüksek bir yerde bulunan kişi veya açık ve seçik yol anlamına gelirken, resul ise gönderilmiş kişi manasındadır.¹⁹ Nebî ile resul arasındaki farklardan biri de sadece kendilerine mucize verilenlere nebî denilmiştir. Allah'ın dışındakilerin de elçi anlamında resulleri olabileceği için nebî ile resûl ayrı anlamlar üzerinde değerlendirilmiştir.²⁰ Tehânevî de resûl ile nebî arasındaki farklar konusunu oldukça teferruatlı ele alır. Ayrıca alimlerin çoğunluğun görüşü olarak hür olmayan kadınlardan peygamber olmayacağını öne sürer. Hz. Meryem'in peygamber veya nebî olduğu ileri süren görüşleri verdikten sonra fikhin kelimeye yüklediği anlamları üzerinde durur.²¹

Türkçe bir kelime olan Elçi kelimesi, “bir devletin temsil edilmesi için görevlendirilmiş diplomat” olmakla birlikte Arapça'ya karşılık gelen anlamıysa “sefir, haberci ve peygamber” ifadeleridir. Asr-ı Saadet döneminde Peygamberimizin de birçok elçiyi İslami davet amacıyla başka yerlere yazdıkları mektuplarla birlikte göndermesi bu geleneğin İslami bir kimlik kazanması ile sonuçlandığını göstermektedir.²²

¹² İsfahânî, *el-Müfredât*, s.482; el-Cevherî, *es-Sihâh*, s.74; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, s.443; et-Tehânevî, *Keşşâfû Istilâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, s.1681.

¹³ Nasi Aslan, “Risâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Ansiklopedisi, 2008), c.35, s.125.

¹⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh*, c.4, s.1709; el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, c.7, s.241.

¹⁵ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, c.2, s.392.

¹⁶ Mustafa Sinanoğlu, “Nübüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Ansiklopedisi, 2007), c.33, s.279.

¹⁷ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, s.344.

¹⁸ el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s.148.

¹⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Ansiklopedisi, 2007), c.34, s.257.

²⁰ Ebû Hilâl Selim, *el-Furûku'l-lugaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Kahire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, 1997), s.268.

²¹ et-Tehânevî, *Keşşâfû Istilâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, s.859-860.

²² Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Ansiklopedisi, 2007), c.11, s.3-5.

Dünya ve devlet işleri olarak anlam kazanan elçi kelimesinin bir temsiliyet anlamında başka devletin taleplerini isteklerini ve endişelerini bir başka devlete bildirmek olarak anlaşıldığı zaman; peygamberlerin de Allah'ın emir ve yasaklarını temsilen yeryüzüne bildirmesi olarak anlam kazanması gerekir.

Farsça bir sözcük olan peygamber Allah'tan aldığı vahiy muhataplarına bildirerek onları hak dine çağırarak seçilmiş kimseler olarak tarif edilebilir. Kur'an'daki kullanımı itibarıyla Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara bildirmek için seçtiği üstün ahlaklı elçilere resul ve nebî denilir. Ancak resûl, Allah ile peygamber ve Allah ile başka yaratılmışlar arasında elçilik yapan melekler için de kullanılmıştır. Yani peygamberler dışında meleklerden ve insanlardan da Allah'ın resûller seçtiğini belirten âyetler vardır.²³ Ancak şurası kesindir ki hem nebî hem de resûl insanların sorumlu olduğu hiçbir hakikati herhangi bir bahane öne sürmeden ve şüphe bırakmadan Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmekle sorumludurlar. Çünkü Allah, nebîlere ve resûllere dînî konularla ilgili bilgileri bildirmiştir.²⁴

1.3. Ülü'l-Azm

Bir şeye sahip olmak anlamında Kur'a-ı Kerim'de farklı varyantlarla geçen “أولو” kelimesine rastlanmak mümkündür. Örneğin “akıl sahipleri” için “أولوا الألباب” ifadesi²⁵ veya emir sahipleri için “أولي الأمر” kelimesi²⁶ geçmektedir. Bu örneklerde görüldüğü gibi ikinci kelime ile bir araya geldiğinde ortak bir mâna elde eden “أولو” kelimesi konumuz bağlamında söylemek gerekirse “أولوا العزم” ibaresi şeklinde “azîmet sahipleri” olarak tercüme edebileceğimiz bir karşılık bulmuştur. Ayrıca ciddiyet anlamını da taşıyan bu kelime peygamberler için sabır, ciddiyet ve mücadele anlamındaki ülü'l-azm peygamberlerinin sıfatı olmuştur.²⁷

Kararlılık, istikrar ve ciddiyet²⁸ anlamına gelen “عزم” kelimesi “bir işe başlayıp sonunu getirmek için istikrarlı²⁹ çalışmak, bir şeye azmetmek/ona istekli olmak³⁰ ve dini anlamda Allah'ın emir ve yasakları konusunda sabırlı olup haddi aşmamak” anlamlarına gelir. Bu mânâda Tâhâ Sûresi 115. âyette Yüce Allah, “وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ قَنُوسِيٍّ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا” buyurarak Hz. Âdem ve eşinin yasaklanan ve sözleşmenin yapıldı meselede kararlı ve sabırlı davranmadıklarını haber vermektedir.³¹

²³ el-Hac 22/75.

²⁴ Yavuz, “Peygamber”, Farklı İslami ilimlerde peygamber kavramına yaklaşımlar ve peygamberlerin dereceleri, görevleri, ortak yönleri gibi peygamber ile ilgili muhtelif konulara yönelik detaylı bilgi için ayrıca bkz: c.34, s.257-261.

²⁵ el-Bakara 2/269.

²⁶ en-Nisâ 4/59.

²⁷ : İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, s.599.

²⁸ İsmâil b. Abbâd es-Sâhib, *el-Muhîf fi'l-luğa*, ed. Şeyh Muhammed Hasan Âli Yasin (Beyrut: Âlemü'l Kutub, 1994), c.1, s.396.

²⁹ el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn* c.1, s. 360.

³⁰ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, c.4, s.308.

³¹ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârü's-Sadır, 1882), c.12, s.399-400.

Bu anlamlardan farklı olarak sözlüklerde “azîmet/العزيمة” kelimesi “rukka/korunmak/الرُّكُوعُ” tabiri üzerinden izah edilmiştir. Cinden, nazardan, hasetten, düşmanın tehlikelerinden korunmak amacıyla koruyucu olduğuna inanılan âyetlerin ve hadislerdeki duaların okunmasına işaret ettiği ileri sürülmüştür. Böylece azîmet bela ve musibetlerden korunmak amacıyla gösterilmesi gereken sabrı ve tedbiri ifade eder.³²

Ayrıca “عَزَمَ” kelimesi sözlüklerde “kesmek” anlamındaki “فَطَعَ” kelimesi ile ilintili olarak da öne sürülmüştür. Bu bağlamda bir örnek vermek gerekirse ülü’l-azm denildiğinde, bu kategorideki peygamberin gönderildiği yerlerde kendileriyle iman etmeyenler arasındaki ilişkilerini kesmiş “فَطَعَ” olan peygamberler anlaşılmalıdır. Hz. Nûh’un Allah’a dua ederken “وَقَالَ ‘نُوحُ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا’” Nûh: “Rabbim” dedi, “Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma!”³³ şeklinde temennisinde olduğu gibi kafirlere kendisi arasındaki ilişkiyi kesmiştir. Bir başka örnek olarak Allah’ın kendisini ve Rasûlünü müşriklerden ve kafirlerden beri etmesi anlamını barındıran Tevbe Sûresi 3. âyette “...أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ...” ifadelerini yine bu anlamda kullandığı iddia edilmiştir. Çünkü burada da ülü’l-azm peygamberlerinden biri kabul edilen Hz. Muhammed’in müşriklerden beri olduğu ifadesi azm kelimesinin ilişki kesmek anlamına yakın olduğunu göstermektedir.³⁴

Tüm verdiğimiz bu anlamları da kapsayacak bir tanım yapmak gerekirse ıstılahta azm/azîmet kelimesi sözlükte, “te’kid edilmiş kesin bir iradeyi ortaya koymak anlamına gelir” şeklinde tarif edilir. Bu anlamı desteklemek için neredeyse birçok dilci “Biz daha önce Âdem’den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik.” meâlindeki³⁵ âyette geçen “وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا” ifadelerin anlamı, Hz. Âdem’in emredilen işte kesin bir irade ortaya koymaması olarak anlaşılmış, böylece sözlük anlamının Kur’an’daki karşılığına örnek verilmiştir. Bunun yanı sıra “azm” ibaresinin şeriattaki anlamı ise meşru yani Allah’ın koyduğu yasalara muvafık olan işler anlamına gelir. Bu yüzden bahsi geçen bu âyet yasaklanan işlerin dışındaki durumları da ifade eder.³⁶

2. ÜLÜ’L-AZM PEYGAMBERLER KİMLERDİR?

Müfessirlerin ihtilaf ettiği konulardan biri de ülü’l-azm peygamberlerin sayıları ve kimler olduğu meselesidir. Bu konu ile alakalı âyetler incelendiğinde bazı müfessirler net bir şekilde bu peygamberlerin kimler olduğunu söylese de bazı müfessirler bu konuyla alakalı kesin bir tavır takılmaktan uzak durmuşlardır. Genel olarak tefsirlerde bu konumuzuz çerçevesinin Ahzâb Sûresi 7. ve Ahkâf Sûresi 35. âyetleri etrafında çizilmiştir. Şimdi müfessirlerin bu âyetlere nasıl yaklaştıklarını görmeye çalışacağız.

”وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا”

“Hani bütün peygamberlerden; senden, Nûh’tan, İbrâhim’den, Mûsâ’dan, Meryem oğlu İsâ’dan sadâkat sözü almıştık, onlardan ağır sorumluluk taşıyan bir söz almıştık.”³⁷

³² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, c.12, s.400; el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, c.1, s.360.

³³ Nûh 71/26.

³⁴ İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luga*, c.4, s.308.

³⁵ Tâhâ 20/115.

³⁶ el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s.194.

³⁷ Ahzâb Sûresi 33/7.

“قَاصِبِرٍ كَمَا صَبَرَ أَوْلُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ...”

“Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için de acele etme.”³⁸

Meâllerini verdiğimiz söz konusu iki âyette de görüldüğü üzere Ahzâb Sûresi 7. âyetinde ülü'l-azm olarak kabul edilen peygamberlerinin isimleri sayılıp ülü'l-azm vasfı geçmezken; Ahkâf Sûresi 35. âyetinde ise ülü'l-azm sıfatı kullanıldığı halde peygamberlerin ismi geçmemektedir. Tefsir kaynaklarında müfessirler en sağlam tefsir olarak kabul edilen Kur'an'ın yine Kur'an ile tefsiri metodunu kullanarak iki âyet bağlamında bu soruna yaklaştıklarına rahatlıkla görebiliyoruz.

Taberî, ülü'l-azm peygamberlerin kimler olduğuyla alakalı olarak Ahkaf suresi 35. âyeti tefsir ederken onların; “Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed gibi Allah yolunda imtihan edilen ve birçok çileye rağmen gayretleri daha da artan peygamberler olduğunu söylemektedir.”³⁹ O, bu yorumuyla ülü'l-azm peygamberlerin belli bazı kişilerle sınırlandırılmasının yeterli olmayacağına yönelik çıkarımlarda da bulunmuştur. İsimlendirmekten ziyade ülü'l-azm kelimesini bir sıfat olarak görüp bu sıfatı taşıyan tüm elçilerin bu kategoriye dahil olabileceğini vurgulamaktadır.

Derveze ise ülü'l-azm peygamberlerin Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed aleyhisselam oldukları şeklindeki meşhur kabulü ön plana çıkarır. O, Ahzâb Sûresi 7. âyeti ile “O, Nûh'a buyurdularını, sana vahyettiklerimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya buyurdularımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini davet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir.” meâlindeki⁴⁰ âyet ile birlikte okunması gerektiğini söyler. Bu iki âyetin birbirini tamamlayacağından hareketle ikinci âyette geçen isimlerin azîmet sahibi peygamberler olabileceğini de dile getirir. Derveze daha sonra kimilerinin başka peygamberlerin de buraya dahil edildiğini nakleder. Derveze bu görüşleri rivâyet ettikten sonra, ülü'l-azm peygamberlerin kimler olduğu hakkında kesin bir tavır koymaktan uzak durur. Bunun sebebini ise bu meselede sahih bir kaynağın bulunmamasını ve bu gibi meselelerde kesin bir şey söylemenin doğru olmayacağı şeklinde açıklar.⁴¹

Sâbûnî, Kur'an'ın, ülü'l-azm kelimesini bir sıfat olarak Hz. Peygamberin yüceliği ve üstünlüğünü ortaya koymak maksadıyla onun isminin önce kullandığını ifade eder. Sâbûnî'ye göre Allah, özellikle bunların adını andı, Peygamberimizin üstünlüğünü ve şanının yüceliğini ifade etmek için de önce O'nun (s.a.v.) ismini zikretti. Ona göre, diğer peygamberlerin hem Muhammed Aleyhisselam'ın peygamberliğine iman edeceklerine dair yeminle pekiştirilmiş bir söz vermeleri hem de âyetin Ey Muhammed! şeklinde hitap ile başlaması ve sonrasında gelen peygamberlerin isimlerinin anılması ülü'l-azm olan peygamberler bunlar olduğunu söyler.⁴²

³⁸ Ahkâf Sûresi 46/35.

³⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, ed. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Hicr, trsz.), c.21, s.176-178.

⁴⁰ Şûrâ Sûresi 42/13.

⁴¹ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs* (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000), c.5, s.30-31.

⁴² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kur'an'îl Kerim, 1981), c.2, s.513-514.

İbn Kesîr Ahkâf Sûresi 35. âyette geçen ülü'l-azm peygamberlerin sayısında ihtilaf edildiğini söyledikten sonra meşhur olan görüşe göre azîmet sahibi peygamberlerin Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu söyler. Daha sonra ülü'l-azm peygamberlerin kategorisine bütün peygamberlerin girme ihtimalinin bulunduğunu ifade ettikten sonra doğrusunu Allah'ın bileceğini dile getirir.⁴³

Mâtürîdî, bu âyette olduğu gibi peygamber isimlerinin art arda zikredildiği başka âyetleri de örnek vererek, sadece bu âyette geçen peygamberin azîmet sahibi olarak kabul edilmesinin yanlış olacağını vurgular. Aksine o, diğer âyetlerde de olduğu gibi bir konuda bazı peygamberlerin sayılması sadece meselenin onlara tahsis edileceği anlamına gelmeyeceği ve herkesi kapsamaması gerektiği çıkarımında bulunur.⁴⁴

Sünnî tefsir anlayışıyla sınırlı kalmamak ve bu konuda farklı bir mezhebî düşünceye de yer vermek adına Mu'tezilî müfessir Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserine de başvurduk. Ona göre, âyette geçen "azimli" kelimesiyle peygamberlerin bir kısmının kast edildiğinden ve bu peygamberlerin nübüvvet hayatlarında yaşadığı bazı zorluklara katlanmalarından dolayı bu sıfatı almıştır. Zemahşerî, Hz. Nûh'un kavminin eziyetlerine karşı sabretmesi, Hz. İbrâhim'in ateşe atılması ve oğlunun kurban etmesiyle sınanması, Hz. Ya'küb'un oğlunu kaybetmesi ve bu yüzden gözlerini yitirmesi, Hz. Yûsuf'un zindanlara atılması, Hz. Eyyûb'un büyük sıkıntılara/hastalıklara sabretmesi, Hz. Mûsâ'nın kavmiyle imtihan edilip firavunla karşı karşıya gelmesi,⁴⁵ Hz. Dâvûd'un 40 sene ağlaması, Hz. İsâ'nın yine aynı şekilde çok zorluklar çekmesi onların azim sahibi peygamberler olarak vasıflandırılmasına etki ettiğini ifade eder. Zemahşerî, Ahzâb Sûresinin 7. âyetinde peygamberlerin isimleri sayılırken, Peygamber Efendimizin isminin diğerlerinden önce zikredilmesini fazilet bakımından onlardan üstün olduğuna işaret ettiğini söyler. Çünkü böyle bir kasıt yoksa tarihsel kronolojik anlamda Hz. Muhammed'in daha sonra zikredilmesi gerekirdi. Ancak o, bütün bunlarla beraber peygamberlerin hepsinin ülü'l-azm şeklinde nitelendirilmesi de caizdir⁴⁶ şeklindeki görüşüyle önceki yorumunun mutlak olmadığını ve bu konuda farklı yaklaşımların da doğruluk payına sahip olabileceğine kapı açar. Farklı bir itikadî düşünceye mensup olmasına rağmen bu konuda Ehli sünnet tefsir anlayışına yakın yorumlar getiren Zemahşerî, net bir tutum ortaya koymamakla diğer müfessirlerin yorumlarına benzer bir düşünce ortaya koymuştur.

⁴³ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Sami b. Muhammed Seleme (Riyad: Daru't-Tayyibe, 1999), c.7, s.304-305.

⁴⁴ Ebü Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Darü'l-Mizân, 2005), c.13, s.380.

⁴⁵ Habip Kalaç, *Kur'an'a Göre Müşriklerin Ulu'l-Azm Peygamberlerden Talepleri* (Şırnak, 2018), s.98.

⁴⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Riyad: Mektebetü'l-ubeykan, 1998), c.5, s.513.

3. PEYGAMBERLERİN ÜSTÜNLÜĞÜNE GÖRE SINIFLANDIRILMASINDAKİ YAKLAŞIM

Peygamberler arasında bir üstünlüğün varlığı meselesinin tartışıldığı ilgili âyetler tarandığında, zâhirî olarak peygamberler arasında bir üstünlüğün olduğuna da olmadığına da işaret eden âyetlerin Kur'an-ı Kerim'de var olduğu görüldü. Peygamberler arası üstünlüğü kabul edenler ile bu ayrımı reddedenlerin yaklaşımları ortaya koyulup değerlendirmelere tabi tutulurken bu gerçek göz önünde bulunduruldu. Söz konusu meselede enbiya arası üstünlüğü kabul veya reddeden müfessirlerin görüşleri delilleriyle beraber ele alınmaya çalışıldı. Konumuzun sınırlarını aşmamak adına belirlediğimiz ilgili âyetler üzerinden bu mesele hakkında ileri sürülen düşünceler mukayese edildikten sonra genel bir değerlendirme yapıldı.

3.1. Ayrımı Kabul Edenler

Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla alakalı âyetlere bakıldığında peygamberler arasında bir üstünlük olabileceğini ifade eden bazı âyetler görülebilmektedir. Peygamberler arasında bir üstünlük/derece farkının olduğunu savunan müfessirler, kendi görüşlerini destekler nitelikte olan âyetleri referans alarak bu konu hakkındaki görüşlerini dile getirmişlerdir. Örnek olarak bazı âyetleri burada hatırlatmak yerinde olacaktır.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيْتَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

“O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. Allah içlerinden bir kısmıyla konuşmuş, bir kısmını da derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya açık deliller verdik ve onu Rûhulkudüs'le destekledik. Allah dileyseydi elçilerin ardından gelen insanlar, kendilerine bunca açık delil geldikten sonra birbirine düşüp savaşırlardı; lâkin farklı yollara yöneldiler. Bu sebeple kimileri iman etmiş, kimileri de inkâr etmişlerdir. Allah dileyseydi aralarında savaşırlardı fakat Allah dilediğini yapar.”⁴⁷

Konuyla alakalı referans gösterilen bir başka âyet ise:

“وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَأَتَيْنَا دَاوُدَ رُجُومًا”

“Göklerde ve yerde olanları en iyi bilen senin rabbindir. Doğrusu biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.”⁴⁸ Bu iki âyetinin anlamından hareketle müfessirler, Allah'ın elçileri arasında bir fazilet derecesinin imkanına işaret edildiği yönünde yorumlar yapılmıştır. Müfessirler iki âyet hakkında benzer yaklaşımlarda bulunduğu için aşağıdaki görüşlerini nakletmekle yetineceğiz.

Mâtürîdî, bu âyetin tefsirini yaparken peygamberlerin kendi arasındaki üstünlük derecelerini altı ihtimal üzerinden bir yorum getirir:

- i) O, ilk olarak Peygamberlerin bazılarının Allah ile dost olması üzerinden onların diğerlerinden üstün olmasını ihtimal dahilinde kabul eder.
- ii) Peygamberlerin Allah'tan aldıkları mucizelerin başka bir Peygamberin almaması onların arasındaki bir üstünlük olabileceğini de söyler.

⁴⁷ el-Bakara 2/253.

⁴⁸ el-İsrâ 17/55.

- iii) Daha sonra Mâtürîdî, davetleri sırasında muhataplarla girdikleri fikrî mücadele ve savundukları kesin deliller üzerinden her peygamberin aynı kategoride olmamasının da bir üstünlük derecesi olarak yorumlanabileceğini ifade eder. Bu anlamda ona göre, bazı peygamberler uzun süre kavmine karşı ciddi deliller getirmiş olmalarını Allah'ın onlara verdiği bir ikram olarak değerlendirip üstünlüğün sebebi arasında saymıştır.
- iv) O, Peygamberler arasındaki bir diğer üstünlük ihtimalini ise şefaet veya ahiretteki derece/mertebe yüksekliğine bağlamıştır.
- v) Mâtürîdî'ye göre, Hz. Peygamberin alemlere rahmet olarak gönderilmesi anlamında hem insanlara hem de cinlere gönderilen peygamberin diğerlerine göre üstünlük sebebi sayılmasını yine ihtimaller arasında sayar.
- vi) Son olarak Mâtürîdî, bazı peygamberlerin kendi kavimlerine gönderilmesini, bir kısmının da daha küçük topluluklara gönderildiğini söyler. Peygamberimiz ise evrensel bir sıfatla alemlere gönderilmesini onun diğerlerinden üstün olmasının gerekçesi olarak yorumlar. Özetle müfessir İmam Mâtürîdî, bu tespitlerin sadece bir ihtimal olduğunu, nihai gerçeğin sadece Allah katında bir bilgi olacağından bahseder. Aslında bu yaklaşım Mâtürîdî'nin genel anlamda âyetlere yaklaşım tarzıdır. Çünkü müteşâbih âyetleri yorumlarken de nihai bilginin Allah'a ait olduğunu söyleyerek müfessir bile olsa insanların bu konuda aciz kalacağına işaret eder.⁴⁹

Kurtubî'ye göre, Peygamberler arasındaki fazilet üstünlüğü; ancak onlardan bazısında zuhur eden hallerin daha fazla olmasından, özelliklerinin, yapılan ikramların ve nail oldukları lütufların farklı olmalarından, ellerinden zuhur eden mucizelerin de ayrı kategorilerde olmasından ileri gelir. Kurtubî'ye göre, üstünlük nübüvvetin dışında, diğer birtakım hususlarda da söz konusu olabilir. Kurtubî örnek olarak; onlardan kimi resul, kimi nebi, kimi azim sahibi peygamber, kimi Allah tarafından dost edinilmiş, kimisiyle de Allah konuşmuş ve onlardan bazısını da üstün derecelere yükseltmesini dile getirir. O, bu âyeti tefsir ederken ilk önce âyette geçen bazı kelimelerin îrâbını yapmıştır. Daha sonrasında ise Hz. Peygamberin, peygamberler arasında üstünlük ile alakalı hadislerini verdikten sonra bu âyetin müşkil bir âyet olduğunu öne sürer. Zâhirî anlamın dışında bir anlam da taşıyabileceğini dile getirir. Çünkü Hz. Peygamberin, peygamberler arasında kiminin kiminden hayırlı olduğunu ileri sürmenin yasaklandığı veya Allah'ın peygamberleri arasında fazilet farkı gözetmediği yönündeki hadislerin güvenilir imamlardan rivâyet edildiğini savunur. Kurtubî, bir fazilet farkının gözetilmesinin yasak olmasını tek bir özellik olan ve fazilet bakımından hiçbir fark taşımayan nübüvvet üzerinden izah eder. Ona göre, illa bir üstünlük kabul edilecekse de; ancak nübüvvet dışındaki konularda onların şahsi özellikleri, gösterdikleri kerametler ve birbirinden farklı olan mucizelerinin olmasından kaynaklı bir üstünlüğün olabileceğinden ileri gelir.

⁴⁹ el-Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, c.8, s.298-299.

Bu bağlamda o, bizzat nübüvvetin kendisinde bir faziletin olmadığını ve bütün peygamberlerin nübüvvet konusunda herhangi bir üstünlüğe sahip olmadığını savunur. Bu yüzdendir ki Yüce Allah (c.c.) bazı peygamberleri kendisine dost edinmiş, kimisi ile konuşmuş ve bu gibi özelliklerle kimisini kimisine üstün kılmıştır. Ancak bunlar nebevî vazifeye ilgili bir durum değildir. Ayrıca Kurtubî'ye göre, peygamberlerin birbirinden üstün ve faziletli olduğunu beyan etmek o peygambere verilen fazilet ve bağışlanan vesileler ile alakalıdır.⁵⁰

Taberî ise, Peygamberlere verilen mucizeler üzerinden onların faziletinin arttığını ve peygamberler arasındaki derece farkının da buna bağlı olarak değiştiğini iddia eder. Örnek olarak Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuşması; Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, körlerin gözünü açması gibi mucizelerin onların üstün kılan etmenler olarak öne sürer. Hz. Muhammed için ise hem cinlere hem de insanlara göndermiş bir peygamber olması üzerinden diğer peygamberlerden üstün olduğunu vurgular. Yani Taberî'ye göre, alemlere rahmet olarak gönderilmesi onu en üstün peygamber kılmıştır. O, bununla ilgili peygamber efendimiz “bana benden öncekilere verilmeyen beş özellik verilmiştir” şeklindeki meşhur hadisini delil getirerek peygamberler arasında üstünlüğünün kriterlerini ortaya koyar.⁵¹

3.2. Ayırımı Kabul Etmeyenler

Yüce Allah'ın bizlere gönderdiği kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de peygamberler arasındaki fazilet derecesinin mümkün olmadığını ifade eden konumuzla alakalı bazı âyetleri burada değerlendireceğiz. Bu âyetlere bakıldığında peygamberler arasında bir fazilet ayırımına gidilmemesi konusunda net bir ifadeyle karşılaşmaktayız. Biz burada peygamberler arasındaki ayırımı kabul etmeyenlerin dayanak olarak kullandıkları âyetleri sırayla vermeye ve daha sonra müfessirlerin âyetlere yönelik yaklaşımlarını ele almaya çalışacağız.

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَتَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

“Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'küb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve İsa'ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olmuşuzdur” deyin.⁵²

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. “O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız” ve “İştittik, itaat ettik, bağışlanmanı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır” dediler.⁵³

Râzî'ye göre, Allah'ın Peygamberleri arasında ayırım yapmak doğru değildir. O, “Onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız” meâlindeki âyetlerden hareketle fazilet ayırımını kabul etmekle

⁵⁰ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi ' li-ahkâmi 'l-Kur'an*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî (Müessesetü'r-Risâle, 2006), c.13, s.105.

⁵¹ et-Taberî, *Câmi ' u'l-beyân*, c.14, s.625-626.

⁵² el-Bakara 2/136.

⁵³ el-Bakara 2/285.

ilgili iki izahatta bulunur: ilk olarak peygamberlerin bazılarında inanıp diğerlerini inkâr etmeye bile götürebilir. Bu durum ise, delilimizle çelişkiye düşmemekle sonuçlanır. İkinci bir durum olarak ise “لَا تُفَرِّقُوا” ifadesinin manasında peygamberler arasında îtikatta farkların olmadıklarını, aksine tüm peygamberlerin İslam inancı üzerine bir davet yürüttüklerini söyler.⁵⁴

İbn Âşûr da bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Biz peygamberler arasında hiç ayırım yapmayız” âyeti, Yahudi ve Hristiyanlara bir cevaptır. Çünkü onlar kendi peygamberlerine iman edip onlardan sonra geleni inkâr ettiler. Âyet bu maksatla, bazı peygamberlere iman etmekle birlikte diğerlerini inkâr etmek şeklinde bir anlayışı reddetmektedir. Böyle bir düşünce olmadığı müddetçe da bazısının bazısına olan üstünlüğü makul karşılanabilir.⁵⁵

Hamdi Yazır ise peygamberler arası ayırımın mümkün olmayacağını bildiren bu âyetinin anlamını İbn Âşûr’a yakın bir tutum sergileyerek şu şekilde açıklar: Yahudiler ve Hristiyanların kendi peygamberleri dışındakilere iman etmemelerine ve tanımamalarına bir uyarı olarak anlaşılması gerektiğini düşünür. Bu fikir hepsinin mertebesini eşit olduğu anlamına gelmez. Özetle hiçbir peygamberi inkâr etmeden ve nübüvvetin bir görev olarak icrasında herhangi bir ayırım yapmadan bu âyetlerin anlaşılması gerektiğini savunur.⁵⁶

Seyyid Kutub’a göre, hiçbirini diğerinden ayırmaksızın Allah’ın peygamberlerine iman etmek, İslâm dininin emrettiği Allah’a iman imanın doğal bir sonucudur. Allah’a iman demek, ondan gelen haberlerin sıhhatine, gönderdiği Resullerin hak olduğuna, mesajlarının ve indirilen kitaplara inanmak demektir. İmanın böyle anlaşılmasıyla müslüman, peygamberlerin arasında bir fark gözetmemelidir. Çünkü Hz. Muhammed’e kadar gelen bütün peygamberler, tevhit dini İslâm ile gönderilmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı enbiya arasında bir ayrıma gitmek asla kabul edilmemelidir.⁵⁷

Yukarıdaki âyetlerde de görüldüğü üzere Kur’an-ı Kerim’de peygamberler arasında bir derece veya üstünlüğün olduğunu beyan eden âyetler olduğu gibi peygamberlerin arasında ayrıma gidilmemesi konusunda da âyetler karşımıza çıkmaktadır. Kur’an-ı Kerim vahyin bütünlüğü esasına dayalı ilâhî bir kitap olarak okunmalıdır. İlâhî metinleri müstakil ve parçacı bir metotla ele aldığımız zaman bütünden ayrı hatta aykırı bir anlam çıkabilir. İşaret ettiğimiz kaynaklardan da anlaşılabilirdiği gibi tefsir literatürü peygamberlerin fazilet dereceleri üzerinden ciddi ürünler ortaya koymuştur. Müfessirlerimizin getirdikleri yorumlar mukayese edildiğinde yukarıda söz konusu olan durumu daha net görebilmekteyiz.

Peygamberlerin aralarında bir üstünlüğün varlığı ve yokluğu konusunda Kur’an’ın bütünlüğü üzerinden bir çıkarım elde etmek daha sağlıklı olacaktır. İşaret ettiğimiz âyetler tek başlarına referans kabul edildiği zaman parçacı bir anlam ortaya çıkabilir. Örneğin peygamberlere

⁵⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), c.7, s.144-146.

⁵⁵ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984), c.3, s. 130-134.

⁵⁶ Muhammed Hamdi Yazır vd., *Hak dini Kur'an dili: inceleme - tenkitli metin* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), c.1, s.1044.

⁵⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zülâli'l-Kur'ân* (Dâru's-Şurûk, 1968), c.1, s.340-343.

üstünlük verildiğini bildiren âyetler ile resuller arasında bir farkın gözetilmediğine delalet eden âyetler ilk etapta farklı mânâlar çağrıştırıyor imajı uyandırabilir. Ancak bahsettiğimiz bütüncül bir yaklaşım ile bu âyetleri anlamaya çalışırsak vahyin maksadına daha iyi bir şekilde ulaşabiliriz. Bu âyetler birbirinden farklı şeyler ifade eden âyetler değildir. Aksine birbirini tamamlayan farklı parçalar olarak bütünü içinde anlam kazanırlar. Bu bağlamda Peygamberlerin üstünlüklerini bildiren âyetlerin tefsirlerine baktığımızda dünyevi anlamda yaşadıkları zorluklar veya Allah tarafından verilen mucizeler olarak bir üstünlük elde etmiş olabilirler. Ancak bu durum peygamberlerin Allah'a yakınlığı anlamında bir üstünlüğe dönüştürülüp rekabet malzemesi olarak değerlendiremeyiz. Özetle Peygamberlerin Allah karşısındaki konumları aynıdır. Nübüvvet açısından vazifeleri ve görevleri yine bu şekilde anlaşılmalıdır.

4. ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİN ORTAK YÖNLERİ

Kur'an-ı Kerim'de Allah ile beşer arasında elçilik vazifesi yapan peygamberlerin birçok özelliğinden bahsedilmektedir. Bu özelliklerin ekseriyeti tüm peygamberlerde olan ortak yönler iken çok azı da farklı özellikler ve sorumluluklar olduğunu Yüce Kitabımızdan öğrenebiliyoruz. Peygamberler arası şeriat ve bir kısım uygulamaları, muhatap oldukları kavimleri ve yaşadıkları coğrafyanı, kavimlerin helak olma biçimleri gibi peygamberden peygambere değişebilen durumları âyetlerden öğrenebiliyoruz. Aynı şekilde peygamberimizin hadislerinde kendisi ile diğer peygamberler arasındaki bazı farkları anlatan rivayetlere de hadis literatüründe karşılaşmaktayız. Misal olarak; Câbir b. Abdullah (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benden önceki nebilerden hiç birisine verilmeyen beş şey bana verildi: Bir aylık yol kadar yerden düşmanımın kalbine korku salmak ile desteklendim. Yeryüzü bana mescit ve temiz kılındı. Dolayısıyla her kime namaz vakti gelirse bulunduğu yerde namazını kılsın. Bana ganimetler helal kılındı. Halbuki benden önce hiçbir peygambere helal kılınmamıştı. Bana şefaet etme yetkisi verildi. Daha önce her peygamber özellikle kendi kavmine gönderiliyordu. Ben ise bütün insanlara gönderildim.” İfadeleri bu durumu gösterir.

4.1. Aile Mensubiyetleri Bakımından Benzeyen Yönleri

Ülü'l-azm peygamberlerin birbirine benzeyen yönleri ele alındığında karşımıza ilk olarak soy bakımından benzerlikleri çıkmaktadır. Ülü'l-azm peygamberlerin hepsine baktığımızda bunların birbirleriyle ailevi bir soy bağına sahip oldukları görülmektedir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de:

” إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ”
” ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ”

“Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah hakkıyla işitmekte ve bilmektedir.”⁵⁸ Bu âyette görüldüğü gibi ülü'l-azm peygamberlerden bazılarının isimleri sayılarak bunların ailevi açıdan birbirlerine yakın oldukları söz konusu edilmiştir.

” وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ” “ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ”

“Ve yalnız onun soyunu kalıcı kıldık.” “Sonradan gelen nesiller arasında onun hakkında (iyi bir ün) bıraktık.”⁵⁹

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/33-34.

⁵⁹ es-Sâffât 37/7-78.

Hız. Nûh'un neslinin kalıcı yapılması ile birlikte Hız. İbrahim'in onun soyundan geldiği söylenmektedir. Hız. Nûh'un soyundan olmayanların helak edildiği ve yeryüzündeki insan neslinin Hız. Nûh'un soyundan geldiği ifade edilmektedir. Bu durumda ülü'l-azm peygamberlerin tarihsel-kronolojik açıdan ilki olan Hız. Nûh, ülü'l-azm dahil kendisinden sonra gelen bütün peygamberlerin atası yani soy bakımından onlarla ortak konumdadır.

4.2. Yakın Akrabaları ile Olan İmtihanları Açısından Benzeyen Yönleri

Azim sahibi peygamberlerin diğer bir benzer özelliği de Tevhid inancına davet vazifelerini yerine getirirken aile fertleri ve akrabaları yani yakın çevresi ile imtihandan geçmeleridir. Hız. İbrâhim (a.s) babasından, Hız. Nûh (a.s) oğlundan, Hız. Muhammed (s.a.v.) amcalarından imtihan olmuşlardır. Hatta Hız. Muhammed'in (s.a.v.) bazı amcaları apaçık bir düşmanlık göstererek peygamberimizin davet sürecini daha da yıpratıcı, zor bir hale getirmişlerdir. Hız. Mûsâ kendi soyundan olan birine yardım etmek istemiş ancak bunun sonucunda talihsiz bir olay yaşayarak birinin ölmesine sebep olmuş ve bundan dolayı şehri terk etmek zorunda kalıp uzun süre dönememiştir. Hız. Mûsâ'yı çok etkileyen bu olay onun hayatında büyük bir öneme sahiptir. Bundan sonra Hız. Mûsâ gidip Hız. Şuayp (a.s.) ile tanışmasına vesile olmuştur.

4.3. Gönderildikleri Kavimler Yönünden Benzeyen Özellikleri

Yüce Allah tarafından çeşitli kavimlere gönderilen ülü'l-azm peygamberlerin gönderildikleri toplumlar yönünden de bazı benzer özelliklere sahip olduklarını görmekteyiz. Örneğin Hız. Nûh (a.s) elçi olarak gönderildiği topluma bakıldığında birden fazla puta taptıkları görülmektedir. Hatta: "وَقَالُوا لَا تَدْرَأَنَّ الْهَيْكُلَ وَلَا تَدْرَأَنَّ وِدَاءَ وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا" "İnsanlara dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yegûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!" âyetinde⁶⁰ belirtildiği gibi kavminin ismi verilen birçok puta ilahlık yakıştırdığını görmekteyiz. Hız. Nûh için; "Ey Nûh!" dediler, "Bu işten vazgeçmezsen, kesinlikle sen de taşlanacaksın!"⁶¹ Hazreti Nuh'un kavminin tevhid davetine karşı isyan eden,⁶² davete karşı kibirli bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Bununla birlikte Hız. Nuh'un kavminin sınırları aştiklarından dolayı kalplerinin mühürlü olduğu,⁶³ hakikati görmekte kör oldukları,⁶⁴ bu tutum ve davranışlarını bırakmayıp inançsızlıklarını devam ettirmeleri sonucunda büyük bir tûfan ile cezalandırılıp yok edilen bir toplum⁶⁵ olacakları önceden haber verilmektedir.

Hız. İbrâhim'in (a.s) gönderildiği toplum incelendiğinde onların gökyüzündeki cisimlere⁶⁶ taptıkları görülmektedir. Toplumun bir şeyleri sorgulamadıkları, zalim bir hükümdar tarafından yönetildikleri,⁶⁷ Hız. İbrâhim'in tevhid davetine karşı inatçı bir tavır sergiledikleri,⁶⁸ atalarının

⁶⁰ Nûh 71/23.

⁶¹ eş-Şûrâ 42/116.

⁶² Hûd 11/25-26.

⁶³ Yûnus 10/74.

⁶⁴ el-A'râf 7/64.

⁶⁵ Hûd 11/42-44.

⁶⁶ el-En'âm 6/76.

⁶⁷ el-Bakara 2/258.

⁶⁸ Meryem 19/46-48.

dinlerine sorgusuz sualsiz bağlı oldukları ve körü körüne peşinden gittikleri,⁶⁹ bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Mûsa (a.s) Allah'ın varlığı ve birliği olan tevhid inancını ulaştırmak için gönderildiği toplumda ise yine zulüm ve köleliğin çokça olduğu,⁷⁰ kendisine ilahlık vasfı yükleyen kibir sahibi bir hükümdarın var olduğu,⁷¹ putperestliğin⁷² insanlar arasında yaygın olduğu bildirilmektedir. Bunun sonucunda onların Hz. Mûsa'nın tevhid mesajını büyük bir inatla reddeden bir kavim olduğu görülebilmektedir.⁷³

Hz. İsâ'nın peygamberlik görevi için gönderildiği topluma bakıldığında ise onların peygamberleri reddeden,⁷⁴ atalarının dininden vazgeçmeyen,⁷⁵ ve yahudi liderler tarafından halkın yönlendirildiği bir topluluk⁷⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. Nebîlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gönderildiği toplum ise, ahlâkî açıdan çökmüş, adaletsizliğin had safhada olduğu, güçlülerin güçsüzleri ezdiği, putperest⁷⁷ olması yönüyle bahsi geçen toplumlara benzer bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi ülü'l-azm peygamberlerin gönderildikleri toplumlarda de şirkin ve putperestliğin yaygın olduğu, tevhid inancına uymayan, peygamberlerin davetlerine karşı çıkan ve onları inkâr eden, aynı zamanda zalimliğin, zulmün, adaletsizliğin çok yaygın olduğu durumlar karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu durum bütün toplumun aynı tavırda olduğu ve elçilerin davetinin hiç karşılık bulmadığı anlamına gelmemelidir. Bu noktada da ülü'l-azm peygamberlerin gönderildikleri kavimler veya toplumlar açısından benzeyen yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

4.4. Davet Süresi Boyunca Karşılaştıkları Zorluklar Yönünden Benzerlikleri

Ülü'l-azm peygamberler elçilik vazifelerini yerine getirirken toplumun bazı kesimleri onlara düşmanlık ettiklerini, onların davetini engellemek için çabaladıklarını Kur'an-ı Kerim birçok âyetle⁷⁸ bizlere haber vermektedir. Bununla beraber peygamberlerin kavimleri tarafından karşılaştıkları bir diğer suçlama da gösterdikleri mucizeler karşısında kavimlerinin o mucizeleri sihir veya büyü gibi toplumu da manipüle edecek iftira kampanyalarıyla karşılaşmaları olmuştur. Örneğin Firavun, Hz. Mûsa'yı yalan söylemek ve büyü yapmak ile itham etmiştir.⁷⁹

Yine aynı şekilde gösterdiği mucizelere rağmen kavmi, Hz. İsâ'yı büyü yapmakla suçlamıştır.⁸⁰ Bunların yanı sıra ülü'l-azm peygamberler tevhid inancını anlatırken kavimleri tarafından ölüm ile tehdit edildiklerine örnek olarak Şuarâ Sûresi 116. âyette Yüce Allah şöyle buyurur: “(Nûh kavminin ileri gelenleri) Ey Nuh Eğer bu işe (yani tebliğine) son vermezsen şüphesiz taşlanacak kimselerden olacaksın.” Yine aynı şekilde Hz. Muhammed'in tebliğ görevini

⁶⁹ el-Mâide 5/104.

⁷⁰ eş-Şuarâ 26/52.

⁷¹ el-Kasas 28/4.

⁷² el-A'râf 7/127.

⁷³ eş-Şuarâ 26/29.

⁷⁴ en-Nisâ 4/156-157.

⁷⁵ ez-Zuhruf 43/63-64.

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/49.

⁷⁷ el-Mutaffifin 83/1-3.

⁷⁸ bkz. el-Bakara 2/87, Hûd 11/27, eş-Şuarâ 26/117, el-Kamer 54/9.

⁷⁹ eş-Şuarâ 26/21-37.

⁸⁰ es-Saf 61/6.

yerine getirmesinden vazgeçirmek için Mekkeli müşrikler de onu öldürmek, hapsetmek ya da Mekke'den uzaklaştırmak için tuzak kurduklarını anlatan mevzuyu Rabbimiz Enfâl Sûresi 30. âyetinde bizlere şu şekilde haber verir; “*Hani inkâr edenler seni tutuklamak veya öldürmek ya da Mekke'den çıkarmak için tuzak kuruyorlardı, onlar tuzak kuruyorlar, Allah da tuzak kuruyordu, Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.*” Ülü'l-azm peygamberlerin tebliğ süresince karşılaştıkları ortak problemler sadece bunlardan ibaret olmayıp aynı şekilde yine kavimleri tarafından, getirdikleri vahiyler ile alay edilerek onların davet süreçlerini engellemeye çalışmışlardır.

Bu tarz tehditler, iftiralar ve ithamlar peygamberlerin davet sürecinde karşılaştıkları durumlardandır. Her ne kadar inkarcılar tarafından peygamberlerin nübüvvet sürecini baltalamaya yönelik çokça saldırılar yapılsa da azim sahibi peygamberler davalarından asla taviz vermeden tebliğ vazifelerini sabırla⁸¹ yerine getirmişlerdir.

4.5. Dua ve İstekleri Yönünden Ortak Yanları

Diğer peygamberlerde de ortak yönleri olduğu gibi ülü'l-azm peygamberlerin de ortak yönlerinden bir diğeri ise dua ve istekleri açısından benzeyen taraflarıdır. Dua Kur'an'daki tanımıyla yardım isteme⁸², ibadet,⁸³ çağırma ve seslenmek⁸⁴ gibi farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Allah Teâla kendisine kulluk eden insanlardan dua etmelerini istemiş⁸⁵ bu duanın nasıl yapılması gerektiği ile de alakalı Kur'an'da peygamberlerin dilinden bize öğretmiştir. Örneğin Hz. Âdem ile eşi, “Dediler ki: “Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!”⁸⁶ diye Allah'a niyazda bulunmuş ve af dilemişlerdir. Aynı şekilde Hz. Yûnus, “Zünnûn'u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı.” âyetinde⁸⁷ görüldüğü gibi bizlere dua konusunda da rol model olması açısından ülü'l-azm peygamberlerin duaları ve istekleri büyük derecede önemlidir.

Ülü'l-azm peygamberler elçi olarak gönderildikleri toplumlar için yaptıkları dualar Allah'a kulluğa çağırma ve onların hidâyete ulaşmaları için kavimler adına girdikleri endişeyi bizlere haber vermektedir. Hz. İbrâhim kavmi ve sonraki nesli için “Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; rabbimiz, duamı kabul et. Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla.”⁸⁸ şeklinde dua etmiştir. Bunun dışında da kendi peygamberlik vazifelerinde başarılı olmak için peygamberler dua etmişlerdir. Örneğin Hz. Musa'nın Allah'a duası Kur'an âyetlerinde şu şekilde ifade edilmektedir. “Mûsâ “Rabbim!” dedi, “Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden düğümü çöz, ki sözümü iyi anlasınlar. Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. Kardeşim Hârûn'u. Onunla gücümü pekiştir. Onu da

⁸¹ Durmuş Ali Karamanlı, *Kur'an-ı Kerim'de Ulu'l-azm Peygamberlerin Ortak Özellikleri* (Sakarya, 2002), s.60.

⁸² el-Bakara 2/223.

⁸³ el-Kehf 18/28.

⁸⁴ el-İsrâ 17/110.

⁸⁵ el-Mü'min 40/60.

⁸⁶ el-A'râf 7/23.

⁸⁷ el-Enbiyâ 21/87.

⁸⁸ İbrâhîm 14/40-41.

görevime ortak et.”⁸⁹ Son bir örnek vermek gerekirse Hz. Muhammed bir defasında Rabbine şöyle dua etmektedir: “Ve şöyle niyaz et: “Rabbim! Girilecek yere doğrulukla girmemi, çıkılacak yerden de doğrulukla çıkmamı sağla, bana tarafından yardımcı bir güç ver!”⁹⁰ Bütün bu nebevi dualardan anlaşılıyor ki çeşitli sebeplerden dolayı peygamberler dua etmiştir. Her peygamberin içinde bulunduğu şartlar ve durumlar değişebileceğinden dolayı duaların içeriği de değişmiştir. Ülü'l-azm peygamberlerin duaları ve istekleri, tebliğ vazifelerini yerine getirirken karşı karşıya kaldıkları zorluklarla başa çıkmada Allah’a yönelmeleri, ondan yardım talep etmeleri Allah’a bağlılıklarının bir göstergesidir. Ayrıca nebîlerin duaları Allah’a olan güvenlerini, bağlılıklarını ve güçlü inançlarını yansıtmaktadır.

4.6. Şahsiyetleri Açısından Benzer Özellikleri

Kur’an’da ülü'l-azm peygamberlerin kıssalarını incelediğimizde onların hayatları ve öne çıkan benzer karakter özelliklerini görebilmekteyiz. Ülü'l-azm peygamberleri müşriklerin tüm baskı tehditlerine karşı korkmadan canları pahasına tebliğ vazifelerini yerine getirmeye devam etmişlerdir. Örneğin Hz. Nûh Kur’an’ın tabiriyle 950 yıl kavminin arasında kalmış⁹¹ azim ve kararlılıkla onları Allah’ın varlığına ve birliğine iman etmeye davet etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke’li müşriklerin bütün tehdit ve zorlamalarına rağmen tebliğ vazifesini yerine getirmeye devam etmiş ve onların bu yoldan vazgeçirmeye yönelik tekliflerini reddetmiştir. Tüm düşmanlıklara, boykotlara, tehditlere ve tekliflere rağmen, Allah resulü cesur ve kararlı durusuyla davasından dönmeyeceğini söylemiştir.⁹²

Elbette Peygamberlerin ortak yönleri burada saydıklarımızla sınırlı değildir. Bunların dışında beşer olmaları, gönderildikleri kavimlerin dilleriyle konuşmaları, Allah’ın emir ve yasaklarını tedricilik esası üzerine muhataba öğretmeye çalışmaları⁹³ko gibi birçok madde daha sayılabilir. Azim sahibi peygamberlerin şahsiyet özelliklerinin ortak yanlarından bir tanesi de onların merhametli ve şefkatli olmalarıdır. Sonuç olarak bu bölümde ifade etmeye çalıştığımız ülü'l-azm peygamberlerin benzer özellikleri,⁹⁴ onların peygamberlik misyonlarını yerine getirmeye çalışırken ortaya koydukları iradelerinden ve Allah’ın rızasını kazanma çabalarından hasil olmuştur.

SONUÇ

Ülü'l-azm peygamberlerin ortak yönlerini ve fazilet bakımından üstünlük derecelerini ele alınan bu çalışmada konunun ilgi alanına giren kavramların ilk dönem sözcüklerden mânâları incelenmiştir. Kapsamlı bir sözlük taramasından sonra kavramların taşıdıkları anlamların birbirlerine çok yakın olduklarını, neredeyse hiçbir sözlükte farklı bir anlamın verilmediği görülmüştür. Nebî kelimesinin haber getiren, resûl kelimesinin ise buna yakın olarak yeni bir şeriat

⁸⁹ Tâhâ 20/25-32.

⁹⁰ el-İsrâ 17/80.

⁹¹ el-Ankebût 29/14-15.

⁹² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (İstanbul: Beyan, 2015), s. 97-98.

⁹³ Musab Koparal, *Nesih ve Tedricilik Ahkâm Ayetlerinde Tahfif Ve Teşdid* (Nida Yayıncılık, 2024), s.45.

⁹⁴ Salih Karacabey, “Ülü'l-azm Peygamberlerin Ortak Yönleri” 7/7 (1998), s.302-306.

ile Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştıran kişiler olduğunu ortaya çıkmıştır. Bu kutsal görevin nübüvvet ve risalet olarak isimlendirildiği sonucuna vardık. Ülü'l-azm kelimesinin sahip olmak ve azimet olmak üzere iki kelimededen oluştuğunu, sözcüklerde de azimet kelimesi üzerinden bu kavramın tarif edildiğini ve genel anlamda sabır anlamının verildiğini net bir şekilde tarif edildiğini fark edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de hem peygamberlerin arasında bir fazilet derecesinin olduğunu vurgulayan âyetler hem de Allah'ın hiçbir peygamber arasında ayırım yapmayacağını ifade eden âyetlerin varlığı bu konu ile ilgili farklı iki görüşün doğmasına ve günümüze kadar tartışılmasına sebep olmuştur. Literatürde efdaliyet meselesi olarak geçen bizim de ana hatlarıyla üzerinde durduğumuz bu konu, tefsir eserlerinde genişçe ele alınmıştır. Müfessirlerimizin bu iki âyet hakkındaki yorumlarını ortaya koyarak hem farklı bir bakış açısını elde etmeyi hem de müfessirlerin görüşlerinin mukayese etmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda tefsir kaynaklarından hareketle peygamberler arasında bir üstünlüğünün olduğunu bildiren âyetlerin, dünyalık yaşantıları üzerinden bir fazilet olarak yorumlandığı, ancak Allah'a yakınlıkları açısından bütün peygamberlerin eşit olduğu fikrine varılmıştır.

Genel anlamda bütün peygamberlerin ortak vasfı sayılabilen ancak çerçevesini daraltarak ülü'l-azm Peygamberler ile sınırladığımız ülü'l-azm Peygamberler ortak yönlerini konumuzun diğer önemli bir başlığı olmuştur. Peygamberlerin ortak yönleri ile ilgili ortaya koyulan başlıkların dışında da birçok ortak yönünün olduğunu Kur'an-ı Kerim'de görülmüştür. Ancak hem Çalışmanın kapsamı açısından hem de ihtiyaç olan kadarıyla yetinmek uygun görüldüğü için peygamberlerin şahsiyetleri, aile mensubiyetleri, çevresi ile olan imtihanları, gönderildikleri kavimlerin benzer yönleri, karşılaştıkları zorluklar, dualarının içeriği gibi temel başlıklar üzerinden ortak yönlerini ortaya koymaya gayret edilmiştir.

KAYNAKÇA

İbrahim Mustafa vd. (ed.). *el-Mu'cemü'l-vasîf*. Beyrut: Mektebetü'l Şurûku-d Devliyye, ts. Aslan, Nasi. "Risâlet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/125-126. TDV İslam Ansiklopedisi, 2008.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-. *es-Sihâh*. thk. Ahmed Abdulgafur Attar. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1990.

- Cürcânî, Seyyid Şerîf el-. *Kitâbü't-Ta'rîfât*. Kâhire: Dâru'l-Beyân lit-Türâs, 816.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-ḥadîṣ*. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 3. Baskı., 2000.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Abdulhamid Hindavi. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı., 2003.
- Habîp Kalaç. *Kur'an'a Göre Müşriklerin Ulu'l-Azm Peygamberlerden Talepleri*. Şırnak, 2018.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. İstanbul: Beyan, 2015.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Fâris. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrû'l-Ḳur'ânî'l-'azîm*. thk. Sami b. Muhammed Seleme. Riyad: Daru't-Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadîr, 1. Basım, 1882.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb el-. *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Halil Aytani. Beyrut: Dâru'l-Marife, 6. Basım, 2010.
- İsfahânî, Râgîb el- vd. *Müfredât / Kur'an Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Çıra yayınları, 2010.
- Karaman, Hayreddin. *Kur'an yolu: Türkçe meâl ve tefsir*. 3. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 4. baskı., 2012.
- Karamanlı, Durmuş Ali. *Kur'an-ı Kerim'de Ulu'l-azm Peygamberlerin Ortak Özellikleri*. Sakarya, 2002.
- Koparal, Musab. *Nesih ve Tedricilik Bağlamında Ahkâm Ayetlerinde Tahfif Ve Teşdid*. Nida Yayıncılık, 2. Baskı., 2024.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Ḳur'ân*. Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1968.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr el-. *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Daru'l-Mizân, 2005.
- Râzî, Fahreddin er-. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetü't-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kur'an'il Kerim, 4. Baskı., 1981.
- Sâhib, İsmâîl b. Abbâd es-. *el-Muḥîṭ fi'l-luga*. ed. Şeyh Muhammed Hasan Âli Yasin. Beyrut: Âlemü'l Kutub, 1. Basım, 1994.
- Salih Karacabey. "Ülû'l-azm Peygamberlerin Ortak Yönleri" 7/7 (1998).
- Selim, Ebû Hilâl. *el-Furûku'l-luğaviyye*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, 1997.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Nübüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/279-285. TDV İslam Ansiklopedisi, 2007.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*. ed. Abdulmuhsin et-Türkî. Kâhire: Hicr, trs.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmîd el-Fârûkî et-. *Keşşâfî Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*. Beyrut: Mektebetü Lübnân Naşîrûn, 1. Basım, 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/257-262. TDV İslam Ansiklopedisi, 2007.
- Yazır, Muhammed Hamdi vd. *Hak dini Kur'an dili: inceleme - tenkitli metin*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı., 2021.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtaza b. Muhammed b. Abdîrrezâk el-Bilgrâmî ez-. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*. Kuveyt: Mektebetü Hükümeti'l-Kuveyt, 1. Baskı., 2000.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmiži't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-ubeykan, 1998.